

Sanayinin Sorunları ve Analizleri (XXII)

Mustafa Sönmez¹

SANAYİDE KÜÇÜLMEME DOĞRU

Özet

Türkiye ekonomisi yılın son çeyreğine düşük büyüme oranı, yüksek enflasyon ve yüksek işsizlik oranı ile girdi. Ekonomide özellikle dış denge kaynaklı kırılganlık devam ediyor. Politik ve jeopolitik riskler her geçen gün biraz daha artıyor. Özellikle basın ve ifade özgürlüğüne, muhalif partilere dönük hukuksuz icraatın Türkiye'nin risk primini yukarı çekerek, ülkeyi Brezilya'nın ardından ikinci yüksek riskli ülke yapması, alarm vericidir. Risklerin yükselmesinin etkisiyle, global derecelendirme kuruluşları Türkiye'nin kredi notunu indirmiş ve bu da ekonominin bel bağladığı dış kaynak girişini yavaşlatmıştır. Bunların etkisiyle Türk Lirası ABD doları karşısında hızla değer yitirmekte, bu, ekonomiyi daraltıcı bir etki yaparken, birikmiş dış borç yükünün de faturasını hızla ağırlaştırmakta, ekonomik daralma, istihdamı, işsizliği ve gelir eşitsizliklerini artırmaktadır.

Yıllık büyümenin, revize edilen OVP'deki yüzde 3.2'ye bile ulaşmayacağı görülmektedir. IMF'nin Kasım ayı tahmini yüzde 2,9'dur. Bu düşük tempolu büyüme eğiliminin önümüzdeki yıl da sürme ihtimali yüksektir. Türkiye'nin yükseltilecek riskleri, dış sermaye girişini azaltırken, azalan girişlerin büyümenin de rüzgarını keseceği bilinmektedir.

Bu bütünlük içinde sanayi üretiminde büyüme düşük tempoda ilerlemekte, Eylül ayı itibarıyla yıllık düşüş yüzde 2,2'yi bulmu, özellikle dayanıklı tüketim mallarındaki yüzde 9,5 iniş dikkat çekmiştir.

Sanayide yatırım neredeyse durmuştur. Üretim ve yatırımlardaki düşüş, sanayi istihdamına yansımış ve sanayideki istihdamın toplamdaki payı yüzde 19'a kadar inmiştir.

Sanayi net ihracatının büyümeye katkısı sıfırdır. Tamamen iç talebe bağımlı hale getirilen sanayide dayanıklı tüketim mallarında önemli bir daralma yaşanmaktadır.

Sermaye girişinde azalmanın olumsuzluklarını en yakından yaşayacak sektör sanayidir. Sanayide üretim, yatırım ve istihdamda düşük tempolu dönem 2017'de de süreceğe benzemektedir.

Ekonomide büyüme oranı düşük seyrederken cari açık tekrar yükselmeye başlamıştır. Cari açık, büyük ölçüde kısa vadeli sermaye hareketleri ve kaynağı belirsiz net hata noksan kalemiyle finanse edilmektedir. Bu da kalitesi düşük ve riskli bir finansman yoludur.

İç denge ya da mali istikrar açısından birincil öneme sahip olan bütçe dengesi Eylül ayında 17 milyar dolayında açık vermiştir. Türkiye ikiz açık – bütçe ve cari- tuzağı ile karşı karşıya kalabilir.

2017-2019 dönemine ait açıklanan Orta Vade Program hedefleri oldukça iyimser temelde hazırlanmıştır, hedeflerle gerçeklik arasında büyük çelişkiler bulunmaktadır.

Ekonomideki olumsuzlukları aşmanın yolu sadece ekonomik önlemlerden değil, ülkedeki politik ve jeopolitik riskleri azaltmaktan, bu da gerilimlere yol açan anti demokratik iklimden uzaklaşmaktan geçmektedir. Dolayısıyla, tüm ekonomik aktörlerin de ekonomik ve politik iklimi normalleştirme, demokratikleştirme gayreti içinde olmaları zorunludur.

SANAYİDE KÜÇÜLMEME DOĞRU

Dünya ekonomisindeki belirsizliklerin giderilememesinin, bölgedeki jeopolitik risklere Türkiye'nin daha çok çekilmesinin ve ülke içinde ekonomik-politik kırılganlıkların artması ile, genelde ekonomi, özel olarak da sanayi sektöründe mevsim değişikliği yaşanmış ve sert rüzgarlara maruz kalınacak hem de kısa sürmeyecek bir sonbahara girilmiştir. Bu mevsimin kara kışa, yani bir krize dönme ihtimali bile vardır.

Sanayiye doğrudan etkileyen dış ekonomik çerçeveyi ve iç ekonomiye etkilerini IMF raporlarına dayanarak şöyle özetlemek mümkündür:

IMF RAPORU

Ekim ayında “Düşük Talep: Belirtiler ve Çareler” temasıyla IMF tarafından yayınlanan Dünya Ekonomik Görünüm Raporu'nda, küresel krizin bugünkü durumuna yönelik saptamalardan sonra, 2016 için dünya ekonomisine ilişkin büyüme tahmini yüzde 3,1'e düşürülmüştür. Nisan 2016 Raporu'nda yüzde 3,2 olarak belirtilen küresel büyüme tahmininin yeniden düşürülmesinde, 2016'nın ilk yarısında merkez ülkelerde ortaya çıkan sorunların etkili olduğu vurgulanmaktadır.

Çin ekonomisi yılın üçüncü çeyreğinde beklentilere uygun olarak yüzde 6,7 oranında büyüdü. Bununla da etkili olarak, bazı uluslararası emtia fiyatlarında toparlanma yaşandı.

Raporda, Türkiye'nin dahil edildiği yükselen ve gelişen Avrupa ekonomileri grubunda büyümenin 2016 ve sonrasında yüzde 3'ün biraz üzerinde ve dayanıklı bir seyir izlemesi öngörüldü. Yine de artan belirsizliklerin 2016 ve 2017'de Türkiye'nin büyümesini kısıtlayabileceği belirtildi. Belirsizlikte artışın nedeni olarak ise “artan terör eylemleri ve başarısız darbe girişimi”

gösterildi. IMF, Türkiye'nin 2016 ve 2017 yılları büyüme tahminini sırasıyla yüzde 3,3 ve yüzde 3,0 olarak açıkladı.

IMF Raporuna göre, potansiyel büyüme oranının altında kalan talebin yarattığı küresel deflasyon riskleri, düşük talep sorununu daha da artırıyor. Özellikle Brezilya, Orta Doğu dahil, hammadde ihrac eden ülkelerdeki dış ticaret kayıpları, küresel ekonomiyi aşağı çekiyor. Söz konusu sarmalın yarattığı makroekonomik dengeleme çabaları, uluslararası ekonomik çekişmeleri ve ülkelerin kendi içindeki toplumsal huzursuzlukları büyütüyor. Sonuç; talebin daha da düşmesi ve böylece bir kısır döngü olarak ifade ediliyor.

Bu kısır döngünün kırılması için, IMF raporu, küresel ticareti, işbirliğini, yatırımları ve büyümeyi artıracak ortak tepkilere ihtiyaç olduğunu bildiriyor. Yıllardır izlenen para politikasının artık tek çözüm olmadığı, maliye politikası desteği ve yapısal reformların devreye alınması gerektiği de savunuluyor. Rapor, düşük küresel talebin emtia fiyatlarını sınırlayarak, emtia ihrac eden ülkelerin dış ticaret dengelerinde ve büyümelerinde sorunlar yarattığını; emtia ithal eden ülkelerde ise, cari denge ve fiyat istikrarı üzerindeki baskıları azalttığını saptıyor. Diğer yandan, dünya ticaretindeki yavaşlama, tüm dünyaya üretim ve ihracat yapan Çin için yeni bir ekonomik denge arayışı anlamına geliyor.

IMF, 4 Kasım'da da Türkiye'nin 4. madde raporunu yayımladı.

Raporun özet kısmında şu ifadeler yer verildi:

“Türkiye ekonomisi bir çok şok yaşadı. Artan siyasi belirsizlik, turizm gelirlerindeki sert düşüş, ve yüksek özel sektör borçluluğunun etkisi görülüyor. Mevcut para politikası duruşu hali hazırda hedefin üzerinde olan enflasyonu, yavaşlayan ekonomik arka plana karşı

kontrol altına alma ihtiyacını dengeliyor. Şimdiye kadar uygun dış finansman koşulları yardımcı oldu, ancak dış finansman ihtiyacı yüksek kalmaya devam ediyor ve bütçe alanını kısıtlıyor. Buna rağmen, ekonomiyi desteklemek için bir miktar mali genişleme uygun olabilir. Kur riskini azaltmak için makroihtiyati tedbirler güçlendirilmelidir.”

IMF raporunda, güçlü büyüme performansının ardından Türkiye ekonomisinin 2016'da yavaşladığı ve zayıf işletme güveni, yurtiçi ve yurtdışı negatif şoklar nedeniyle yüzde 2.9 büyüme beklenildiği belirtildi.

Raporda, işsizlik oranının yüksek olduğu ve artmayı sürdürdüğü ifade edildi. Kredi büyümesinin kayda değer biçimde yavaşladığı belirtildi. Jeopolitik gerilimler nedeniyle belirsizliğin arttığı, 15 Temmuz başarısız darbe girişimi ve sonrasında yaşanan gelişmelerin belirsizliğin artmasında etkili olduğu belirtildi.

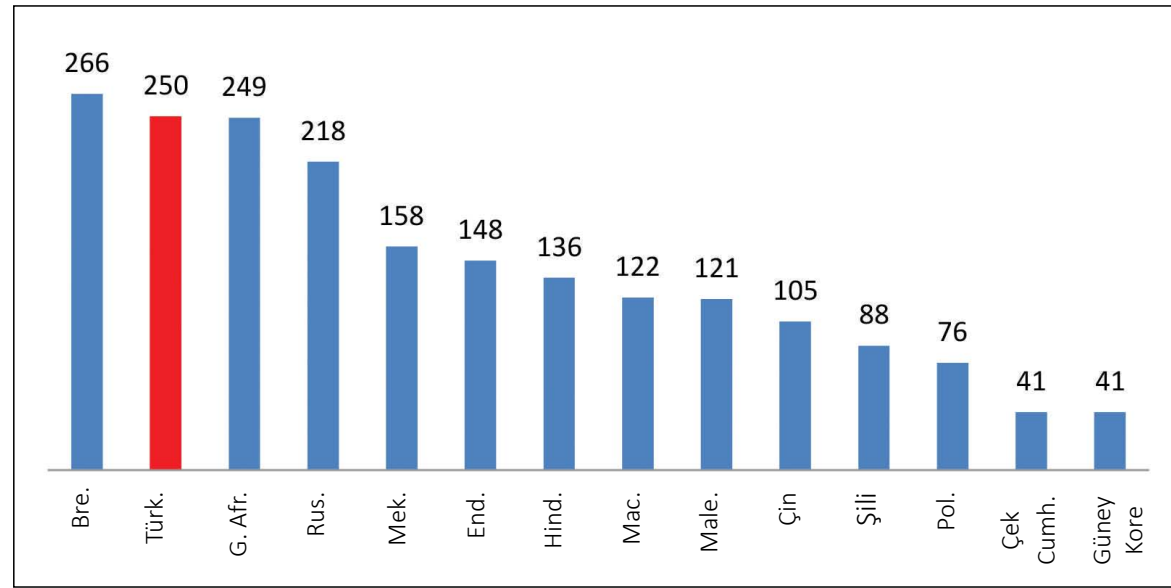
IMF 4. madde raporunda, enflasyonun kısmen düştüğü ancak yetkililerin yüzde 5 hedefinin çok üzerinde kalmayı sürdürmesinin beklendiği ifade edildi. Asgari maaş zammı ve yapışkan beklentilerin enflasyonu 2016 ve 2017 yıllarında da yüzde 8 civarında tutmayı sürdüreceği kaydedildi.

TÜRKİYE'DE TIRMANAN RİSKLER

Büyüme için dış kaynak girişine mutlak ihtiyacı olan Türkiye ekonomisinin 2016 ortasından itibaren risk göstergeleri hızla tırmandı. Bu durum, özellikle yabancı yatırımcılar tarafından yakından izleniyor ve Türkiye'ye ilişkin yeni kararlar alınıyor.

Ülkelerin risk ölçümlerinden biri CDS'dir (Kredi Risk Takası-Credit Default Swap). Bir ülkenin devlet kağıdına yapılan yatırımın sigorta primi anlamını taşıyan CDS'lerin yükselmesi, ülke riskinin de artması demek.

¹ İktisatçı-Yazar, Makina Mühendisleri Odası Danışmanı

Grafik 1. Ülkelerin CDC Risk Primleri: Ekim 2016

Kaynak: Bloomberg

Tablo 1. Türkiye'nin Kredi Notu: 2008 Sonrası

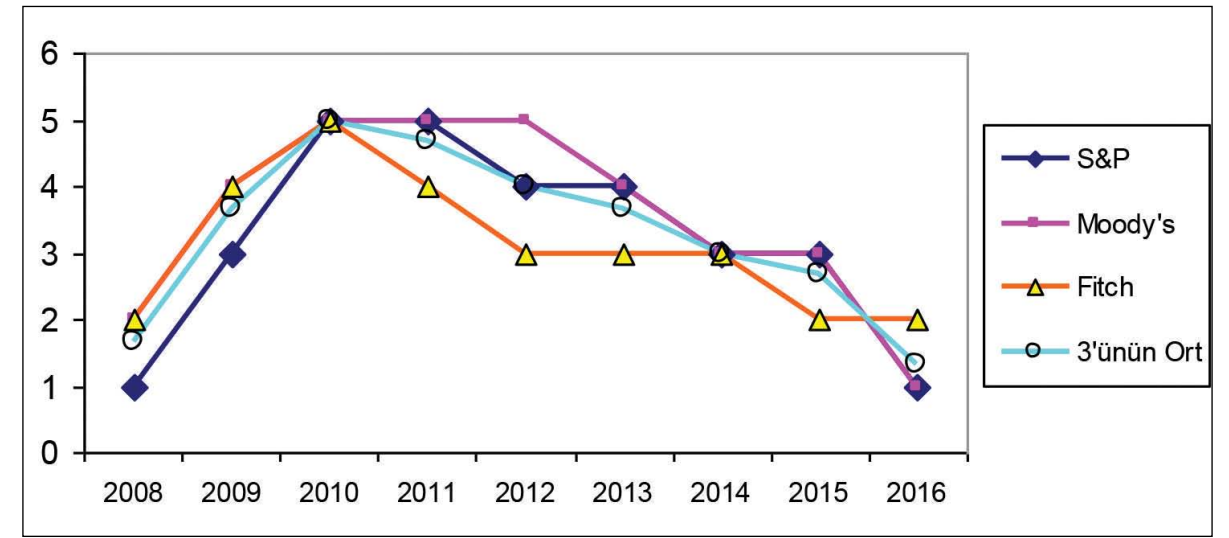
Yıllar	Standard & Poor's	Moody's	Fitch
2008 Sonu	BB- (negatif)	Ba3 (durağan)	BB- (durağan)
2009 Sonu	BB- (durağan)	Ba3 (pozitif)	BB+ (durağan)
2010 Sonu	BB (pozitif)	Ba2 (pozitif)	BB+ (pozitif)
2011 Sonu	BB (pozitif)	Ba2 (pozitif)	BB+ (durağan)
2012 Sonu	BB (durağan)	Ba1 (pozitif)	BBB- (durağan)
2013 Sonu	BB+ (durağan)	Baa3 (durağan)	BBB- (durağan)
2014 Sonu	BB+ (negatif)	Baa3 (negatif)	BBB- (durağan)
2015 Sonu	BB+ (negatif)	Baa3 (negatif)	BBB- (durağan)
06.05.2016	BB+ (durağan)		
20.07.2016	BB (negatif)		
19.08.2016			BBB- (negatif)
23.09.2016	BB (negatif)	Ba1 (Durağan)	BBB- (negatif)
04.11.2016	BB (Durağan)	Ba1 (Durağan)	BBB- (negatif)

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

Reuters, Bloomberg gibi ekonomi kaynakları Türkiye'nin CDS'lerini, 2016 Ekim ayında 250 ile ifade et-

tiler. Yükselen ülkeler içinde Türkiye, bu risk primi ile, primi 266 olan Brezilya'nın hemen ardından, ikinci

sırayı aldı. Üçüncü sırada Türkiye ile at başı giden Güney Afrika var. Dördüncü sıradaki Rusya'nın risk primi

Grafik 2. Derecelendirme Kuruluşlarının Türkiye'ye Kredi Notları (Yıl Sonu)

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

ise iniş halinde ve 218'e kadar düşmüş durumda.

Ülke riskinin bir diğer göstergesi derecelendirme kuruluşlarının verdikleri notlardan izleniyor. Dünyada tüm yatırımcıların izledikleri 3 derecelendirme kuruluşundan S&P ile Moody's, Temmuz ve Eylül aylarında sırayla Türkiye'nin notunu negatife düşürerek yatırım yapılabilir seviyenin altına indirdiler. S&P, 4 Kasım'da ise notu BB Durağan olarak açıkladı. Bu, durumun değişmemesi anlamına geldiği halde, devlet ajansı bunu "iyileşme" gibi gösterdi.

Derecelendirme kuruluşlarının not indirimi, özellikle hisse senedine ve devlet kağıdına yatırım yapan "sıcak para"yı; kısa vadeli sermaye hareketlerini yakından etkiliyor. Bu dış kaynak biçimi, Türkiye için oldukça önem kazanmış durumda ve stok olarak 70 milyar dolar büyüklüğünde. Özellikle emeklilik fonları, rating kuruluşlarının yatırım yapılamaz ikazlarını dikkate alıyor ve notu bu seviyeye düşen ülkelere yatırımlarını çekiyorlar. Nitekim, Merkez Bankası verilerinden, Türkiye'de de not indirimlerinin ardından net sermaye çıkışları saptandı.

Bu çıkışların ardından, dolar/TL paritesi yukarı seyretti ve Moody's'in not indirimi öncesi, 2,94 TL olan 1 doların fiyatı, izleyen haftalarda 3,11 TL'ye, Kasım başındaki politik gerilimin yükselmesi ve ABD'de Trump'ın seçimleri kazanmasının getirdiği dalgalanma ile birlikte 3.27'lere kadar çıktı.

Doların bu ölçüde değer kazanması, Türkiye ekonomisi için pek hazmedilebilir bir gelişme değil. Çünkü, dış borç stoku ve bunun kısa vadeli kısmı yüksek. Bu da borçlu kuruluşlar için borcun TL karşılığında ek maliyetler ve kur zararları demek. Öte yandan yılda 200 milyar dolar dolayında ithalat yapan Türkiye için dolar/TL paritesindeki hazmedilmesi güç artışlar, ithal girdi ve makina-teçhizat maliyet artışına ve bir maliyet enflasyonuna yol açıyor. Orta Vadeli Program'da (2017-2019) örtülü olarak, dolar/TL 2016 ortalaması 2,95 TL olarak öngören hükümet için, yılın ilk 10 ayında dolar/TL seyri, öngörülerini aşıyor.

Yılın ilk 6 ayında dolar/TL, 2,93 TL olmasına karşılık; Temmuz-Ekim döneminde ortalama 3,00 TL'yi buldu. Kasım ve Aralık ayları için ise aşağı yönlü bir gelişme ihtimali çok düşük görünü-

yor. Bu da 2016 dolar ortalamasının en az 3 TL ile ifade edilmesi demek. 2015 yılı dolar/TL ortalaması 2,73 TL olarak gerçekleşmişti. 2016'nın yıl ortalaması 3 TL olsa bile bu, yüzde 10'a yakın bir kur artışı anlamına gelecek. Yine OVP'ye göre, 2016 tüketici fiyatlarının yüzde 7,5 artış ile kapanması halinde, dolar/TL'deki artış, enflasyonu aşacak.

OVP, 2016'nın tamamında yüzde 3,2 büyüme öngörürken 2017 hedefini yüzde 4,4 olarak belirlemiş durumda. Türkiye ekonomisinin 2017'de yüzde 4,4 oranında büyümesi, büyük ölçüde dış kaynak girişine bağlı. OVP de yerli tasarrufların milli gelire oranının yüzde 13-14'ü geçemeyeceğini, dolayısıyla yatırımların gerektirdiği kaynakların ancak dışarıdan bulunabileceğini kabul ediyor. O zaman da şu soru önem kazanıyor: Beklenen dış kaynak girişi gerçekleşecek mi? Risk priminin yükseliş halinde olduğu, rating kuruluşlarının ülkeyi yatırım yapılamaz ilan ettiği koşullarda, büyüme için gerekli dış kaynak girişi nasıl gerçekleşecek?

Türkiye'nin içinden geçtiği ve 2017'de yaşayabileceği koşullar risklerin azalması değil, artması yönünde işaretler taşıyor. Ekonomide kırılganlıklar artı-

Tablo 2. Hedefler ve Gerçekleşmeler (% , Milyar \$)

	2012		2013		2014		2015		2016	2017
	Hedef	Gerç.	Hedef	Gerç.	Hedef	Gerç.	Hedef	Gerç.	Hedef	Hedef
Büyüme (%)	4	2,1	4	4,2	4	3	4	4	3,2	4,4
TÜFE Yıl Sonu (%)	7,4	6,2	6,8	7,4	9,4	8,2	7,6	8,8	7,5	6,5
İhracat (Milyar \$)	149,5	152,5	153,5	151,8	160,5	157,6	143,9	143,8	143,1	153,3
İthalat (CIF)	239,5	236,5	251,5	251,7	244	242,2	207,1	207,2	198	214
Dış Ticaret Açığı	-90	-84,1	-98	-99,9	-83,5	-84,6	-63,2	-63,4	-54,9	-60,7
Cari Açık (Milyar \$)	-58,7	-48	-58,8	-63,6	-46	-43,6	-31,7	-32,2	-31,3	-32
Cari Açık / GSYH (%)	-7,3	-6,1	-7,1	-7,7	-5,7	-5,4	-4,4	-4,5	-4,3	-4,2
İşsizlik Oranı (%)	9	9,2	9,5	9	9,6	9,9	10,2	10,3	10,5	10,2

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı

yor. Yatırımlardaki artış 2016'da yüzde 0,1'de kaldı. Yatırım kuraklığı yaşanıyor. Net dış talep büyümeye kaldıraç oluşturmuyor. İç talepte de hızlı düşüşler var. Politik ve jeopolitik risklerdeki yükselme eğilimi, tüketiciyi etkiledi ve iç talepte önemli düşüşler var. Özellikle konut stoklarındaki artışların yarattığı sıkıntıyı aşmak için , satışlardan alınan katma değer vergileri 10 puan azaltıldı ve bütçe gelirlerinin azalması pahasına bu darboğaz aşılmasına çalışıldı. Ancak, yine de ekonominin lokomotifine haline getirilen inşaat-konut sektörü, yeni talep darboğazlarına gebe görünüyor.

Büyümenin omurgası sayılan iç talepteki düşüş, işsizlik, jeopolitik risklerin artmasından da etkileniyor. Suriye ve Irak'a dönük müdahaleler, Türkiye'yi, savaşta bir ülke olarak gösteriyor. Bu, bir yandan turist ziyaretlerini öte yandan da sermaye girişlerini olumsuz etkiledi. Orta Doğu'daki gelişmelerin ne yönde seyredeceği, Türkiye hükümetinin "İçimizdeki ve sınırlarımızdaki tehdit" olarak adlandırdığı Kürt aktörlerle, hem bölgede hem ülke içinde sürdürdüğü çatışma, ülke riskinin bir diğer önemli bileşenidir. Bu sorunu müzakere ve di-

yalog yoluyla çözüme yerine, güvenlikçi politikaların tercihi, haliyle ülke riskini yukarı yönlü etkilemektedir.

Özetlemek gerekirse, taşıdığı risklerle yatırım yapılamaz ülke olarak kodlanan Türkiye ekonomisi, önümüzdeki zaman diliminde risk faktörlerini aşağı çekmek yerine, yukarı taşıyacak politika tercihleri ile yönetilmektedir. Aralık ayında ABD Merkez Bankası Fed'in yapacağı anlamlı bir faiz artışı, ülkeden yabancı sermaye çıkışını hızlandıracak, riskleri tırmandıracak bir başka gelişme olacaktır.

OVP HEDEFLERİNDE ÇELİŞKİLER

OVP (2017-2019) kendi içinde bir dizi çelişkiyi barındırıyor. Örneğin OVP, hem tüketimin hem de tasarrufun artacağı öngörüsüne dayanıyor. Tasarruf gelirin tüketilmeyen kısmına eşittir. Tüketim artıyor ise tasarruf artmayacağı iktisatın temel kuralıdır.

İkincisi, OVP'de kamu kesimi tüketiminin 2017 yılında sadece yüzde 0,4 artacağı öngörüldürken, altyapı yatırımlarının sürdürüleceği de ifade ediliyor. Suriyeli sığınmacıların maliyeti Türki-

ye üzerinde kalmaya devam ediyor. Asker ve polis harcamaları artarak sürüyor. Sırf bu nedenlerle, kamu harcamalarının 2017 yılında hedeflenen düzeyde tutturmak zor. Merkezi bütçe açık hedefi milli gelirin yüzde 1,9'una çıkarılmış olsa da, bu gerçeklikler açığın daha da büyüyeceğine işaret etmektedir.

OVP, yatırım artışının nasıl sağlanacağına dair tutarlı politikalar da sunmuyor. Artan riskler göz önüne alındığında özel kesimin daha fazla borçlanarak yatırım yapma olasılığı her geçen gün daha çok azalıyor, çünkü özellikle sanayi sektörünün borçlanma düzeyi yüksek, kârlılık oranı düşüktür. Burada beklenti, yine makine teçhizat yatırımlardan çok inşaat yatırımlarının artması. Nitekim, Hükümet, bankaları kredi genişlemesine teşvik edici, kentsel dönüşüm ile ilgili önlemleri artırıyor. Ama inşaat odaklı büyümenin artan maliyetleri , döviz yutan özelliği, iç talebe bağımlı sorunu unutulmuş görünüyor.

OVP'nin cari açık hedefleri de oldukça iyimserdir. Örneğin, 2017 için Brent petrol fiyatı (varil), 50,7 dolar varsayılıyor. Oysa petrol fiyatı daha 2016 Ekim

ayında 51-53 dolar bandına çıktı. Özellikle OPEC'in petrol fiyatının artması için petrol arzını kısma kararı aldığı bir ortamda petrol fiyatlarının mevcut düzeyin altına gerilemesi mümkün değil. Petrol fiyatındaki artış, yeniden enerji faturasını kabartacak ve doğal olarak cari açık hedeflenenin çok üstüne çıkacaktır.

Küresel dış talepte daralma olurken, ihracatın artacağı bir başka OVP beklentisidir. Bunun gerçekleşme olasılığı oldukça zayıftır. Çünkü küresel borç yükü 152 trilyon dolara çıkmıştır. Bu durum küresel talebi de kısıtlamakta-

dır. Türkiye'nin sanayideki ihali hem rekabet gücünü zayıflattı hem de izlediği dış politika yanlışları, politik olarak dış pazarlara erişimi zorlaştırdı ve bu risk yükselerek ihracata yeni darbeler vermektedir. Yükselen riskler, turizm gelirlerini ise iyice aşağı çekecek ve sektöre önemli bir darbe daha vuracak gibi durmaktadır.

Türkiye'de enflasyon oranı, döviz kuruna oldukça duyarlıdır. Özellikle dayanıklı tüketim mallarında bu gözlenmektedir. Sermaye girişinin azalması ile birlikte artan döviz kuru, enflasyon oranını da yukarı çekmektedir. Bu da

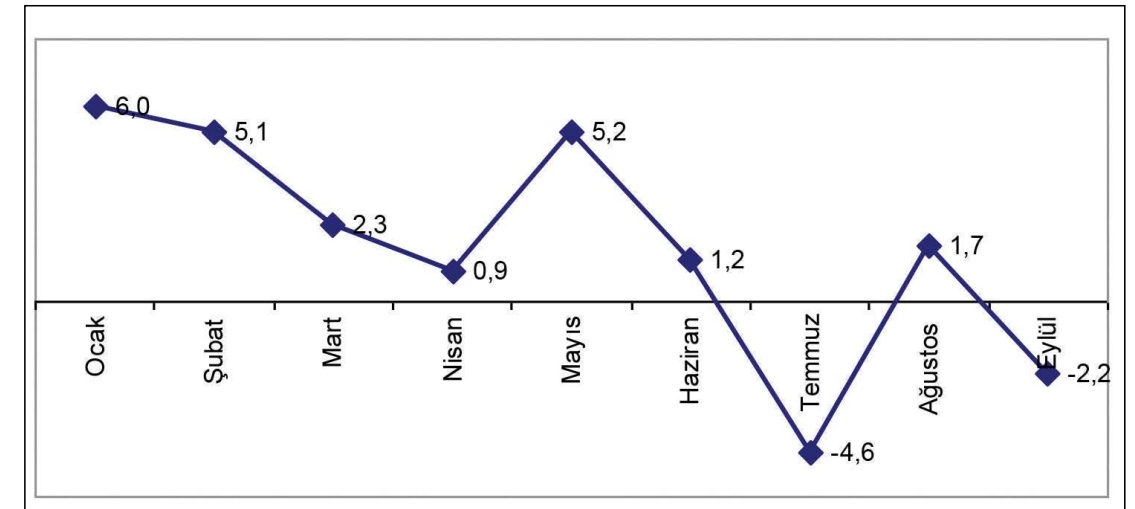
enflasyon hedeflerini boşa düşüren önemli bir etkidir.

SANAYİ ÜRETİMİNDE DÜŞÜŞ

2016 yılının Eylül ayında mevsim ve takvim etkisinden arındırılmış sanayi üretimi yıllık bazda yüzde -2,2 azaldı.

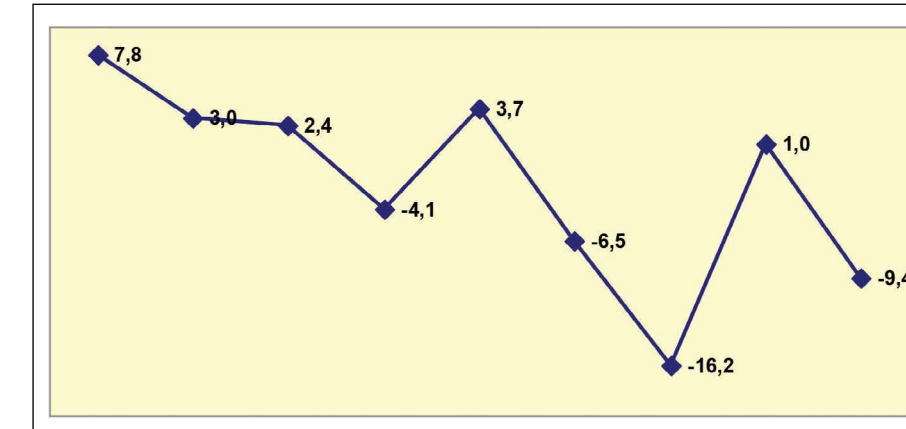
Sanayi üretiminde yıllık bazda alt sektörler içinde imalat sanayi düşüşü eylülde yüzde 2,7 olarak gerçekleşti.

Eylül 2016 itibarıyla, sanayi üretiminde yıllık bazda ana sanayi grupları içinde dayanıklı tüketim mallarındaki yüzde 9,5 düşüş dikkat çekici. Sermaye mal-

Grafik 3. Sanayi Üretiminde Değişim: Bir Önceki Yılın Aynı Ayına Göre Mevsim Etkisi Arınmış (%)

Kaynak: TÜİK

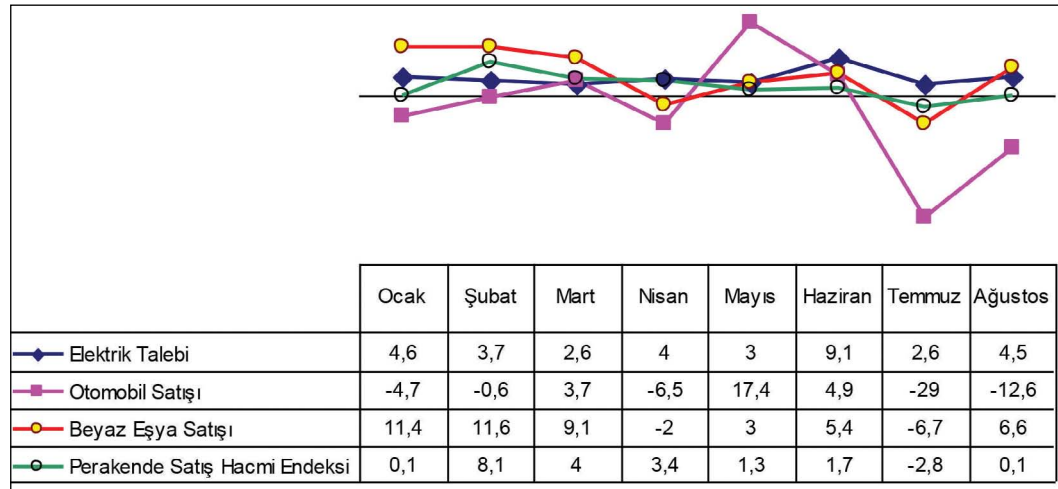
Grafik 4. Dayanıklı Tüketim Mallarında Değişim: Bir Önceki Yılın Aynı Ayına Göre Yıllık Mevsim ve Takvim Etkisinden Arınmış (%)

Kaynak: TÜİK

Tablo 3. İmalat Sanayinde Eylül Ayı Değişimi (Yıllık Bazda, %)

Bilgisayarların, Elektronik ve Optik Ürünlerin İmalatı	10,2
Makine ve Ekipmanların Kurulumu ve Onarımı	6,7
Elektrikli Teçhizat İmalatı	5,8
Ana Metal Sanayii	4,6
Kok Kömürü ve Rafine Edilmiş Petrol Ürünleri	2,1
Başka Yerde Sınıflandırılmamış Makine İmalatı	1,2
Kimyasal Madde ve Ürünleri İmalatı	0,6
Motorlu Kara Taşıtı, Treyler ve Yarı Treyler İmalatı	-0,6
Gıda Ürünlerinin İmalatı	-0,7
İMALAT SANAYİ ORTALAMASI	-2,7
Kağıt ve Kağıt Ürünleri İmalatı	-2,8
Plastik ve Kauçuk Ürünleri İmalatı	-3,2
İçeceklerin İmalatı	-3,5
Metalik Olmayan Diğer Mineral Ürünleri İmalatı	-3,8
Tekstil Ürünlerinin İmalatı	-4,3
Giyim Eşyalarının İmalatı	-4,5
Tütün Ürünleri İmalatı	-5,2
Ağaç ve Mantar Ürünleri (Mobilya Hariç) İmalatı	-6,6
Deri ile İlgili Ürünlerin İmalatı	-7,1
Temel Eczacılık ve Eczacığa İlişkin Malz. İmalatı	-9,5
Diğer İmalatlar	-11,1
Diğer Ulaşım Araçlarının İmalatı	-13
Metal Ürünleri İmalatı (Makine ve Teçhizat Hariç)	-13,9
Mobilya İmalatı	-17,2
Kayıtlı Medyanın Basılması ve Çoğaltılması	-22

Kaynak: TÜİK

Grafik 5. Talepte Değişim: Yıllık Bazda, Aylara Göre (2016)

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı

larında üretim düşüşü yüzde -2,3 olarak gerçekleşti. Otomotiv, beyaz eşya gibi ürünleri barındıran dayanıklı tüketim malları üretimi ve satışında düşük seyir, doların TL karşısındaki değer artışıyla da ilgili. Artan dolar fiyatlarının yarattığı maliyet enflasyonu özellikle otomobilde fiyat artışlarını tetikledi. Bu durumu Merkez Bankası Ekim ayı enflasyon değerlendirmesinde şöyle ifade etti: “Dayanıklı mal grubunda ise Türk lirasındaki değer kaybına bağlı olarak başta otomobil olmak üzere tüm alt gruplarda fiyatlar yükselmiştir.”

Eylül ayı itibarıyla, yıllık bazda dayanıksız tüketim malı imalatında üretim artışı yüzde 0,2’de kalırken, enerji üretimi yüzde 0,3 düşüş kaydedildi.

Yıllık bazda Eylül üretim düşüşü yüzde 2,7’yi bulan imalat sanayinin birçok alt dalında sert küçülmeler gözlemlendi.

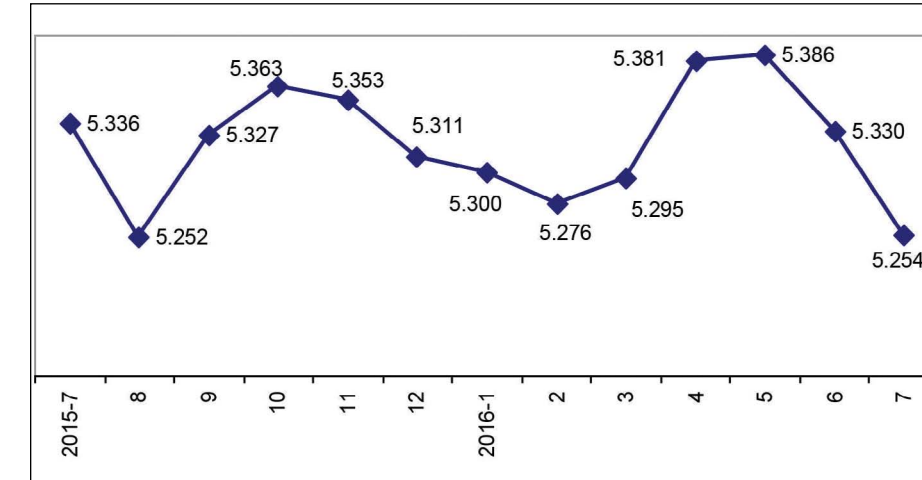
İmalat sanayinin alt sektörlerinde yıllık bazda mevsim-takvim etkisinden arındırılmış olarak, üretim kaybında dayanıklı tüketim malları, yüzde 9,4 sert düşüşü en dikkat çeken alt dal oldu.

Temmuz darbe girişiminin etkisiyle 2015 Temmuz’una göre yüzde 16 düşen dayanıklı sanayi üretimi, Ağustos ayında görece toparlanmış görünürken Eylül’deki sert düşüşü dikkat çekicidir.

Tablo 4. Sanayi İstihdamının Payında Gerileme (%)

Yıllar	Tarım	Sanayi	Hizmetler	İnşaat
2005	25,5	21,6	47,3	5,6
2006	23,3	21,9	48,8	6
2007	22,5	21,8	49,6	6,1
2008	22,4	22	49,5	6
2009	23,1	20,3	50,4	6,3
2010	23,3	21,1	49,1	6,6
2011	23,3	20,8	48,7	7,2
2012	22,1	20,5	50,2	7,2
2013	21,2	20,7	50,9	7,2
2014	21,1	20,5	51	7,4
2015	20,6	20	52,2	7,2
2015 (Temmuz/Yıl)	22	19,5	51,1	7,4
2016 (Temmuz/Yıl)	20,7	19	52,9	7,4

Kaynak: TÜİK

Grafik 6. Sanayi İstihdamı: Temmuz 2015-2016 (Mevsim ve Takvim Etkisinden Arınmış, Bin Kişi)

İmalat sanayinin alt dallarında ise matbaa-medya alt sektöründeki düşüş yüzde 22 ile başı çekerken mobilya, metal ürünleri ve diğer ulaşım araçlarındaki sert düşüşler de önem taşımaktadır.

İmalat sanayinde otomotiv, gıda sek-

törleri bile Eylül ayında, bir önceki Eylül’e göre düşüş gösterdiler.

Talep tarafında da Temmuz ayındaki dibe vuruşun ardından Ağustos ayında toparlanmış görünse de Eylül ile birlikte iniş gözlenmektedir.

Özetle, imalat sanayiinde üretim ve ciro hacmi yıllık bazda sınırlı bir yükseliş gösterdi. Tüketicilerin krediye erişimine yönelik getirilen kolaylıklar dayanıklı tüketim malı sektöründe ciro artışına ivme kazandırsa da bu ivmenin uzun soluklu olması, borçlanma kısıtları nedeni ile sınırlı.

SANAYİDE YATIRIM VE İSTİHDAM

Son yıllarda sert biçimde gerileyen sanayi yatırımlarının 2016’nın ilk 3 çeyreğinde de olumlu gelişmediği gözleniyor. Yılın ilk 8 ayında ara malları ve sanayi malları üretiminde, bir önceki yılın aynı dönemine göre neredeyse artış olmadı. Yine yılın ilk 9 ayında ara malı ithalatı (enerji hariç) 80 milyar dolar dolayında kalarak 2015’in aynı döneminden fark göstermedi. Sermaye malı ithalatı ise ilk 3 çeyrekte 26,8 milyar dolarda kalarak, bir önceki yılın aynı döneminden ancak 800 milyon dolar öteye gidebildi.

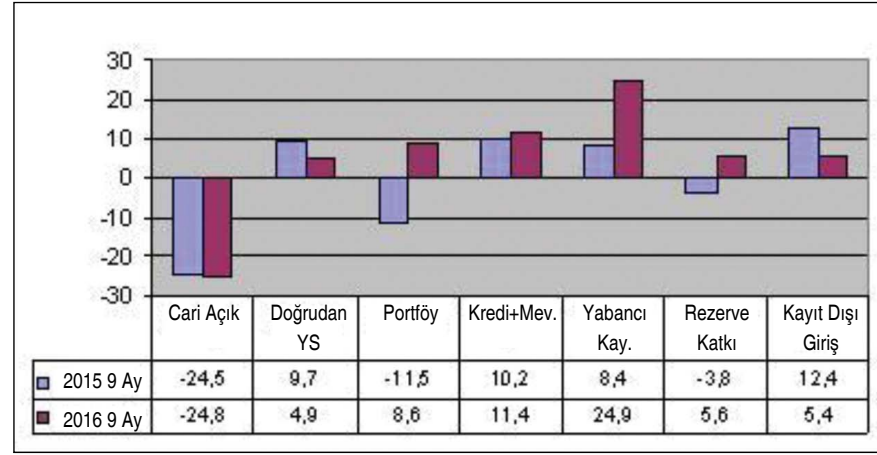
Eylül ayı itibarıyla, ara malları sanayinin yıllık artışı yüzde 0,6’da kalırken sermaye malları üretiminde yüzde 2,3 düşüş gözlenmiştir.

Bu öncü göstergeler ışığında, üçüncü çeyrekte özel yatırımlardan büyümeye olumlu bir katkı gelmediği söylenebilir. Üretimdeki cılız artış ve yatırımlardaki kuraklık, sanayi istihdamını olumsuz etkiliyor.

Temmuz 2016 döneminde, 2015 yılının aynı dönemine göre toplam işgücü piyasasına 650 bin kişi daha girdi ve toplam işgücü 30 milyon 961 bin kişiye yükseldi. Buna karşılık istihdam 27 milyon 636 bin kişide kaldı. İşgücüne katılan sayısındaki artış nedeni ile istihdam oranı 0,2 puan azalarak yüzde 47’ye geriledi. Temmuz döneminde tarım sektöründe istihdam kaybı devam etti ve çalışan sayısı 291 bin kişi azaldı. Tarım dışı sektörlerde istihdam ise 586 bin kişi arttı.

Tablo 5. Dış Ticaret: Ocak-Eylül 2015-2016 (Milyon \$, %)

	2016/9 Ay	2015/9 Ay	Fark	Değ. (%)
Toplam İhracat	104.227	107.166	2.939	-2,7
Toplam İthalat	146.254	156.352	10.098	-6,5
Dış Ticaret Hacmi	250.481	263.518	13.036	-4,9
Dış Ticaret Açığı	-42.027	-49.186	-7.159	-14,6
İmalat Sanayi İhracatı	98.198	100.518	2.320	-2,3
İmalat Sanayi İthalatı	123.399	125.240	1.840	-1,5
Dış Ticaret Hacmi	221.597	225.758	4.161	-1,8
İmalat Sanayi Dış Ticaret Açığı	-25.201	-24.721	480	-1

Grafik 7. Cari Açıkta 9 Ay (2015 ve 2016, Milyar \$)

Kaynak: TCMB

Çalışanların yüzde 20,7'si tarım, yüzde 19'u sanayi, yüzde 7,4'ü inşaat ve yüzde 52,9'u ise hizmetler sektöründe istihdam edildi. Bu dönemde istihdam edilenlerin tarım sektöründeki payı 1,3 puan, sanayi sektöründe 0,5 puan azalırken, inşaat sektörünün payı değişmedi, hizmet sektörünün payı 1,8 puan arttı.

Sanayinin toplam istihdamdan aldığı payın gerilemesi, sanayideki kan kaybının bir başka göstergesidir.

2006'da sanayinin istihdamdaki payı

yüzde 22'ye yaklaşırken 2016 Temmuz itibarıyla, yıllık yüzde 19'a geriledi ve 3 puan kaybetti. Sanayideki istihdam, 2015 Temmuz ayında 5 milyon 336 bin iken, 2016 Mayıs ayında zirveye çıktıktan sonra indi, Haziran'da düşmeye başladı ve Temmuz ayında 5 milyon 254 bine kadar geriledi.

SANAYİNİN DIŞ AÇIĞI

2016'nın ilk 9 ayında Türkiye'nin dış ticareti yüzde 5 dolayında daralarak 13 milyar dolar geriledi. İmalat sanayisinin

deki dış ticaret hacmi daralması 4 milyar doları buldu.

Bu dönemde toplam ihracat yüzde 3'e yakın azalırken ithalat da yüzde 6,5 geriledi. Bu 9 ayda dış ticaret açığı 42 milyar dolar olarak gerçekleşti ve 2015'in aynı döneminden yüzde 15 daha az açık verildi. Bu azalmada enerji ve emtiada dünya fiyatlarının düşük seyri etkili oldu.

İmalat sanayi özelinde bakıldığında, ilk 9 ayda ihracat 98 milyar dolarda kalarak geçen yılın aynı döneminin yüzde 2,3 gerisine düştü. İmalat sanayisinin ithalatı ise 123 milyar dolar ile 2015'in aynı döneminin yaklaşık 2 milyar dolar gerisinde kaldı. Böylece imalat sanayisinin dış ticaret açığı pek değişmedi, 25 milyar dolar dolayında gerçekleşti.

Yılın ilk 9 ayında ihracatta azalma, özellikle kok ve rafinaj sektörü ile ana metal sanayisinin ihracatında yaşanırken, otomobil ihracatındaki artış, bu azalmayı bir ölçüde telafi etti. İmalat sanayisinin ithalat azalmasında da yine ana metal ile kok-rafinaj sektörlerindeki ithalat faturasındaki düşüşler etkili oldu.

Türkiye ekonomisinin büyümesi ile dış ticaret arasındaki ilişkinin daha çok zayıfladığı ve dış talebin büyümeye katkı yapmadığı görülüyor. Yakın dönemde de sonuçlar, imalat sanayisi net dış ticaretinin büyümeye katkısının olmadığını, tamamen iç pazar ile büyümeye rüzgar taşıdığını ortaya koyuyor. Bu durumun değiştirilmesi yönünde etkili bir iktisadi politika güdülmediği gibi, özellikle dış politikadaki sağlıksız rota, Türkiye'ye önemli pazar kayıpları biçiminde faturalar çıkarıyor.

Türkiye'nin toplam ihracatı içinde AB'nin payı yüzde 48,5 ile yerinde sayarken, Orta Doğu'da pazar kaybı yaşanıyor. Ocak-Eylül dönemi ihracatında bu bölgenin payı 22 milyar dolar ile yüzde 21,3'e kadar düşmüştür.

Özellikle sanayideki dış ticaret açığının etkisiyle, cari açık tekrar yükselmeye başladı. 2015 Eylül ayında 167 milyon ABD doları fazla veren cari işlemler hesabı, 2016'nın Eylül ayında 1.684 milyon ABD doları açık verdi. Bunun sonucunda, 12 aylık cari işlemler açığı 32.4 milyar ABD dolarını buldu.

Cari açığın artmasında dış ticaret açığının yanında turizmdeki gerileme ve yabancıların kâr transferleri de etkili oldu. Turizm gelirlerindeki düşüş Ocak-Eylül döneminde yüzde 38'e ulaştı ve 17,2 milyar dolardan 10,7 milyar dolara geriledi.

Cari açığın finansman kaynaklarından yabancıların doğrudan yabancı yatırımlardaki azalış eğilimi devam ediyor. Bu kalemden yılın ilk 9 ayındaki net giriş, geçen yılın aynı dönemine göre yüzde 49 oranında azalarak 4,9 milyar dolara düşmüştür. Bunun da 3 milyar doları gayrimenkul satışlarından oluşmuştur.

İlk 9 ayda gerçekleşen portföy ve dış borç/mevduat girişleriyle birlikte, giren kaynak 24,9 milyar dolar olmuş ve 9 ayın cari açığını ancak karşılamıştır. Net hata hoksan olarak kayıt dışı giren sermaye ise rezervlere yansımıştır. Ancak, Eylül ayındaki cari açığı (1,7 milyar dolar) karşılayacak sermaye girişi gerçekleşmeyince, üstüne 4 milyar dolar kaynak çıkışı gerçekleşince, açık rezervleri eritmiştir. Eylül'deki bu eğilimin önümüzdeki aylarda sürmesi ihtimali yüksektir.

Cari açık, ağırlıklı borçlanarak finanse ediliyor ve dış borç stoku yılın ortasında 421 milyar dolara ulaşmış bulunuyor. Bu durum ödemeler dengesi açısından sağlıklı bir gelişme değildir. Çünkü cari açık, nitelikli sermaye girişleri ile finanse edilmez ise daha sonra ülkenin dış dengesi sorunlu hale gelmektedir. Nitekim bu yapıdan dolayı uluslararası kuruluşlar Türkiye için dış denge riskini sürekli öne çıkarmaya başlamışlardır.

SONUÇ

Türkiye ekonomisi yılın son çeyreğine düşük büyüme oranı, yüksek enflasyon ve yüksek işsizlik oranı ile girmektedir. Ekonomide özellikle dış denge kaynaklı kırılmalık devam etmektedir. Politik ve jeopolitik riskler her geçen gün biraz daha artmaktadır. Bunların etkisiyle Türk Lirası ABD doları karşısında hızla değer yitirmekte, bu, ekonomiyi daraltıcı bir etki yaparken, birikmiş borç yükünün de maliyetlerini hızla artırmakta, ekonomik daralma, istihdamı, işsizliği ve gelir eşitsizliklerini artırmaktadır.

Ekonomide büyüme oranı düşük seyrederken cari açık tekrar yükselmeye başlamıştır. Cari açık, büyük ölçüde kısa vadeli sermaye hareketleri ve kaynağı belirsiz net hata noksan kalemiyle finanse edilmektedir.

İç denge ya da mali istikrar açısından birincil öneme sahip olan bütçe dengesi Eylül ayında 17 milyar dolayında açık vermiştir. Türkiye ikiz açık -bütçe ve cari- tuzağı ile karşı karşıya kalabilir.

OVP oldukça iyimser temelde hazırlanmıştır. Ancak mevcut koşullarda hedeflediği sonuçlara erişmesi zor görünmektedir. Daha şimdiden, Program hedeflerine temel teşkil eden Brent petrol fiyatı varsayımı gerçekçiliğini kaybetmek üzeredir.

Bu bütünlük içinde sanayi üretiminde büyüme düşük tempoda ilerlemekte, Eylül ayındaki yüzde 2,2'lik gerileme ve dayanıklı tüketim malları sektöründeki yüzde 9,5 düşüş alarm vermektedir. Yıllık büyümenin, revize edilen OVP'deki yüzde 3.2'ye ulaşmayacağı görülmektedir. IMF'nin Kasım ayı tahmini yüzde 2,9'luk bir büyüme vaat ederken daha düşük bir büyüme olasılığıdır.

Bu düşük tempolu büyüme eğiliminin önümüzdeki yıl da sürme ihtimali yüksektir. Türkiye'nin yükseltilecek riskleri, dış sermaye girişini azaltırken, azalan girişlerin büyümenin de rüzgarını keseceği bilinmektedir. Bunu en yakından yaşayacak sektör de sanayidir. Sanayide üretim, yatırım ve istihdamda düşük tempolu dönem 2017'de de süreceğe benzenmektedir.

Bu durumu aşmanın yolu sadece ekonomik önlemlerden değil, ülkedeki politik ve jeopolitik riskleri azaltmaktan, bu da gerilimlere yol açan anti demokratik iklimden uzaklaşmaktan geçmektedir. Dolayısıyla, tüm ekonomik aktörlerin de ekonomik ve politik iklimi normalleştirme, demokratikleştirme gayretleri içinde olmaları gerekmektedir. ■